

POROČILA – OCENE

O ŠKRATIH V ŽITU

Marica Škorjanec: *Škrati v žitu*; ilustracije Maja Kocmut. – Maribor: Mariborska literarna družba, 2004. – (Zbirka Palačinka; 5, urednik Marjan Pungartnik.)

Doslej smo Marico Škorjanec poznali kot pesnico občutene osebnoizpovedne in pokrajinsko, predvsem panonsko-slovenjegoriško barvane lirike (*Ukradena dežela*, 1975, *Julijevo leto*, 1982, *Košnji veter*, 2001), z zbirko *Škrati v žitu* pa se je prvič obrnila k otroškemu bralcu. Zbirka združuje šestindvajset pesemskih besedil, med njimi je pet ugank. Pesmi, zbrane v tej knjigi, so po veliki večini nastale v kratkem obdobju nekaj tednov pred pomladjo 2002 (o tem piše avtorica v zapisu o svojih pesmih, objavljenem v tej številki *Otroka in knjige*).

Marica Škorjanec v vsakem pogledu obvladuje pesniški jezik, izrazna, ritmična, oblikovna in druga poetološka sredstva, kar potrjujejo tudi njene otroške pesmi. Pisane so v različnih ritmično urejenih vrsticah ali v sproščeni obliki, približani svobodnim verzom, razdeljene so v enakomerne kitice ali v različno dolge verzne sklope, ali pa so napisane strnjeno, brez kitičnih razdelitev. Verzi so vedno ritmično spevni in zvočno učinkoviti, ne glede na razporeditev in obseg rim, ki jih včasih nadomestijo asonance, ali pa glasovna sozvočja v izteku verzov odpadejo. Različne so pesmi prav tako po dolžini, od dveh vrstic (*uganka o sončnici*) do šestdesetih verzov (pesem *Mišji raj*), a vsaka slušno dobro učinkuje

in, kakor je pokazala izkušnja, pritegne tudi manjše otroke, ki pesmi še ne berejo sami, temveč jih lahko le poslušajo.

Pesmi so različne tudi po motivih in tematiki ter po izhodiščih, iz katerih rastejo. Govore o otroku ali otrocih, o živalih oziroma rastlinah, o naravi, pa tudi o pravljičnih ali bajeslovnih bitjih. Otroci so postavljeni večinoma v realno predstavljivo okolje, nekajkrat je otrok tudi imenovan, oziroma so z imeni predstavljeni posamezniki iz skupine otrok (v pesmih *Igre*, *Maškare*). Največ je pesmi o živalih, ki včasih nastopajo s svojimi živalskimi lastnostmi, drugod so poosebljene oziroma počlovečene. Poosebljeno je predstavljen tudi rastlinski svet (predvsem v pesmi *Rožice male Ide*). Tako učinkujejo posamezne pesmi realistično, druge pravljično oziroma fantazijsko fantastično.

Značilnosti posameznih pesmi dopuščajo, da je avtorica vključila v zbirko tudi besedilo ljudske otroške pesmi *Otroci vabijo*, o otrocih, ki nagovarjajo poosebljeno žival, grilčka, kot sebi enakovrednega vrstnika v igri, oziroma v tej pesmi pomočnika pri delu, pri sejanju ajde. Pesem je Marica Škorjanec (kakor je sama pojasnila) slišala iz ust preproste Gorenjke in pomeni varianto k pesmi v Štreklju številka 7992, iz Dobrave pri Kropi. Nekoliko sproščen trohejski ritem, deminutivi, barvna epitetoneza, glasovna soglasja, zaporedne rime, notranja rima, ponavljanje, tu anafora, otrokov nagovor živali so splošno znana izrazna sredstva v folklorni poetiki, a v tej štirivrstičnici ponazarjajo otrokovo naivno neposred-

nost in njegovo živo domišljijo. To pa so značilnosti, ki jih najdemo tudi v drugih pesmih te zbirke. Tako ta »tuja« pesem ne izstopa, temveč samo poudarja sestavine, ki otroško poezijo Marice Škorjanec marsikje približujejo folklorni poetiki.

Toda v zbirki beremo tudi drugačne pesmi. Zveza med otrokom oziroma človekom in živaljo je prikazana na primer v realistično zasnovani pesmi *Levis*, kakor se imenuje pobegli maček. Tu žival ni počlovečena, temveč je prikazana stvarno, tako da pesem sprva deluje kot opisno pripovedna. Tudi oblikovno se s petimi štirivrstičnicami v menjavajočih se popolnih in nepopolnih štiristopičnih trohejskih verzih s pretrganimi rimami približuje naši starejši poeziji. A v izraznih sredstvih so tudi odstopanja od tradicije, kot je sredi rim samo delna rima: iznenada – navado, ali le približek rimi: *Levis* – slovesa. Še bolj pesem sprošča menjavanje pripovedne perspektive. Osnovo zariše prvi verz: »Naš rume-ni maček *Levis*«; s svojilnim zaimkom je nakazano prvoosebno množinsko izhodišče. *Levis* pripada vsem, zato po njegovem samovoljnem odhodu »nam pri hiši nič ni prav«. Toda v to skupno, družinsko občutje se ves čas vpletajo spominski utrinki na mačka, oblikovani v drugi osebi ednine, ki ponazarja notranji samonagovor pripovedovalke. Pesem se izteka v neposredno prvoosebno izpoved: »vsak dan čakam, da od nékod / oglasi se spet: »Mrjav!« Tu je osebno občutje pripovedovalke še posebej poudarjeno z naglasom »od nékod«, ki pripada govoru avtoričinega okolja v otroštvu. Iztek tega verza pa s svojim predvidevanim verznim parom ne ustvarja glasovnega sozvočja. Tako poudarjeno zazveni občutje praznine, o katerem pesem govori, s čimer se to besedilo približuje osebnoizpovednim pesmim Marice Škorjanec.

Nekaj podobnega najdemo v pesmi *Netopirji*. Opis netopirjev v sproščenih verzih bi lahko pojmovali kot stvaren

prikaz njihove zunanosti in načina življenja. Odstavek: »Vsak netopir, / ki se ceni / in da kaj nase, / se vsaj enkrat / zaplete / skuštrani deklici / v láse,« pa navidezno neprizadeti uvodni opis razgiba v čustveno zaznamovano epizodo, ki celo pesem obarva zelo osebno.

Neposredno izpovedno učinkuje dogajalno izhodišče v prvoosebni realistični pripovedni pesmi o kuni *Pošasti*, v kateri je prizorišče opredeljeno tudi geografsko: »na Benediškem vrhu / ... na podstrešju naše hiše ...« Na pesniške postopke starejše otroške poezije deloma spominjajo razgibana vprašanja v sicer ritmično dosledno grajeni pesmi, nekoliko tudi sklepni nauk o praznem strahu.

Drugače učinkuje spominska pesem iz otroštva *Škrati v žitu*. Tu se prelivata druga v drugo pripoved stare matere punčki »v vasi domači« o skritih kolačih v zelenem žitu, ki jih čuvajo bajeslovni škрати, in poletna inpresija valujočega žitnega polja z zelenečim kruhom v vetru in s pesmijo murenčkov. Škrati, bajeslovna bitja iz ljudskega verovanja, so otroku približani s poosebljenim škratom Makom, ki »je izgubil / klubok svoj rdeči«. Ta pesem je dala naslov knjigi ter s tem nakazala možnost za globlje razumevanje celotne zbirke. V njej je izhodišče nedvomno osebnoizpovedno, vezano na spomine iz otroštva, vendar na način, ki zabrisuje meje med realno določljivim in irealnim, fantazijskim.

Najbrž ni naključje, da sta v razporeditvi vseh besedil prav pesmi *Pošasti* in *Škrati v žitu* postavljeni v središče zbirke. Prva kot realistična spominska pripoved iz sočasnosti in druga kot pesniška oživetev intenzivnega doživetja v otroštvu.

V ta razpon je mogoče vključiti velik del pesmi iz zbirke. Realistično učinkuje vrsta pesmi o živalih, predvsem o mačkah, ne glede na to, ali so živali poosebljene in govorijo (*Maka*), ali pa ostajajo v okviru realističnega opisa (*Muca Frica*). Rea-

listično so prikazane tudi druge živali; med njimi prevladujejo take, ki živijo v kmečkem okolju (*Petelinček*, uganki *o petelinu* in *o mačku pred mišjo luknjo*). Poseben spoj podrobnega opisa okolja in dogajanja v njem, ki presega stvarne zaznave, a je lahko blizu otrokovim domišljjskim predstavam, je obsežna epsko zasnovana pesem *Mišji raj*, v kateri igra odločilno pomirjujočo vlogo poosebljeni maček Pino, ki bo prespal vso zimo na podstrešju sredi lipovega cvetja in sredi malih miši. Te so se ob nepričakovanem Pinovem prihodu sicer prestrašile, pa se potem spet pomirile. Tako pesem *Mišji raj* združuje sestavine realističnega in fantazijskega, kar se v različnih povezavah kaže v vrsti pesmi Marice Škorjanec, hkrati pa kot sklepni akord zbirke izzveni v zaupanje in vero v prihodnost.

Preplet realističnih zaznav in fantazijskih predstav, značilnih za otrokovo domišljijo, prinaša že prvo besedilo v knjigi, pravljica pesem *Zmaj*, o strašnem zmaju pod goro. Zmaj kjub strašnosti pri otrocih ne zbujata strahu. »Naš Bor«, ki ga varuje pripadnost družinski skupnosti, saj je »naš«, je bil celo tako predrzen, da »ga povlekel je za rep«, Maja pa je do zmaja, ki mu za božič plete šal, pokroviteljsko zaščitniška, s čimer zmaj izgublja svojo strašljivo moč, nakazano v uvodnem delu pesmi.

Neposredno pa je otrokovo predajanje fantazijskim bitjem, o katerih poje spevna uspavanka *Beli možički*, pisana pretežno v petercih padajočega ritma, ugodnih za poslušalca že od Župančiča dalje.

Na tradicionalno otroško poezijo spominja motiv Miklavža v pesmi *Miklav*. Obdaroval bo pridnega otroka, a za nagajanje mami ga »parkelj strpal v svoj bo koš«. V tej pesmi je didaktičnost najizrazitejša, a je v skladu s starožitnim okoljem »na Blokah«. S tradicionalnim vzgojnim poudarkom je usklajena tudi dosledna oblika pesmi štirinajst štiristopičnih

jamskih verzov brez razdelitve v kitice, s krepkimi zaporednimi rimami.

Čisto drugače, spominsko osebno je barvana desetvrstičnica *Otrokov strah*, ki je po obliki blizu pesmi *Miklav*. Pisana je v štiristopičnih trohejskih verzih z zaporednimi rimami, a pripoveduje o strašljivih podobah od ognja ožarjene pokrajine in se izteka v obupano prestrašen otrokov klic mami: »pridi, da ne bom več sama!« Konec pesmi prerašča vrednost omejenega spominskega zapisa in gradi temeljno izhodišče za zbirko.

Nekaj sorodnih tonov zazveni iz konca pesmi *Igre*. Pesem kljub poimenovanju posameznih otrok učinkuje splošno in v sproščeni obliki ponazarja številne možnosti najrazličnejših iger, ki se jim otroci lahko predajajo v svoji bujni domišljiji. Bolj konkretne postajajo take domišljjske predstave v pesmi *Maškare*, kjer so otroci prav tako poimenovani in svoje umišljene vloge podprejo z ustreznimi preoblekami. V obeh pesmih pesnica otroke opazuje in se hkrati vživlja v njihov način dojemanja in čustvovanja, ko se predajajo domišljjskim predstavam in jih sprejemajo kot resničnost. V tem so otroci blizu ustvarjalcu. V skladu s takim sprejemanjem sveta izzveni zadnja kitica v pesmi *Igre*. Tu se tretjeosebna pripoved preusmeri v drugoosebni samonagovor pripovedovalke, ki v sklepni podobi o letu ptice ter diru konja v daljavo »v sanjsko deželo / med Muro in Dravo« oživi spominsko podobo iz otroštva, kakor jo, osvetljeno iz druge perspektive, beremo v pesmi *Sled iz Košnjega vetra*, tretje pesničine zbirke za odrasle, izšle 2001. Sklepna kitica pesmi *Igre* razkriva temelj celotne zbirke: ta raste iz spominov na lastno otroštvo in se hkrati povezuje z doživljanjem sveta, značilnim za otroka, ki mu je igra, resnična ali samo domišljjska, oblika življenja.

Največ sorodnosti med pesmimi za otroke Marice Škorjanec in njenimi pesmimi za odrasle je mogoče zaslediti v

impresijah iz narave. V zbirki *Škrati v žitu* so take predvsem tri: pomladansko bleščeča *Ob potoku*, poletno bujna *Vabila* ter jesensko barvita *Novembrska*. Vse tri so grajene v ritmično učinkovitih kiticah, poosebljajo živali, rastline, celotno naravo in dogajanje v njej. Otroku so najbolj približana *Vabila*, ki ga neposredno nagovarjajo in pred njegovo domišljijo razgrinjajo nagajive domisleke prijazne lisice. Največ osebnega pa je mogoče razbrati iz *Novembrske*, ki opredeljuje opisovane prizore tudi zemljepisno: »v vrheh / pohorskih sonce zahaja«.

Podobno geografsko določilo, Dravo, ima *uganka o snegu*. Pri ugankah izstopa način ubeseditve. Izmed petih so kar štiri, o snegu, o zalivalci, o sončnici, o *petelinu* pisane prvoosebno, s čimer vsaj prve tri dobijo tudi dodatne, osebno barvane sopomene. Prvoosebno je grajena tudi pesem *Petelinček*, kjer rahlo ironičen opis kurje družine preide v tih poklon kolkjam, mamam.

Humorne poudarke, ki deloma prehajajo v ironijo, je moči najti v pesmi *Srake*, ki s poosebljenimi pticami ponazarja značilnosti mestnega ali primestnega, torej urbanega okolja. Posebej tu izstopa jezik, ki vključuje angleške besede in fraze, s čimer je tudi na jezikovni ravni ponazorjena naša sodobnost.

Sodobni otroški poeziji, ki jo prištevamo k tako imenovani nonsens poeziji, je najbližja pesem *Nezgoda*, o ponesrečeni zeleni lisici v mestni knjigarni. Ta ne izhaja iz otrokove neposredne domišljije, temveč gradi prizore in dogajanja, kakor jih pogosto oblikuje literatura, ki zlasti v slikanicah rada oživilja svet igrač ter jih postavlja v nepričakovane, večkrat komično učinkujoče situacije. Sodobni otroški poeziji je pesem blizu tudi po sproščeni obliki in zvočnih učinkih, doseženih z različnimi glasovnimi soglasji.

Pesem *Rožice male Ide* s podnaslovom *Po Andersenovi pravljici* odraslemu bralcu razkrije literarno pobudo za bese-

dilo. Toda melanholična pesem oživilja pozabljen spomin »iz davnine« na ples in čustveno omamo, ki je minila. Spomin je ponazorjen z omamnim plesom poosebljenih rožic, ki zjutraj na vrtu pod slano zaspijo, vendar z upanjem, da se bodo spomladi spet prebudile. Tu je najdoločnejše izoblikovana andersenovsko otožna zasanjanost, ki omogoča fantazijsko prehajanje iz realno možnega v imaginarni svet domišljije. Podobne spoje smo srečali v različnih povezavah in odtenkih tudi v drugih pesmih Marice Škorjanec.

Ta pregled njenih pesmi po tematiki in motivih nam je potrdil prvi vtis, da so pesmi v zbirki *Škrati v žitu* zelo različne. Vedno pa jezik v njih učinkuje naravno, konkretno, označujoče in izrazito.

Otroška poezija Marice Škorjanec oživilja svet otroštva kot pokrajino prvo-bitnega, neposrednega, pristnega doživljanja, iz celote pa diha sicer zabrisano, a kljub temu razberljivo nostalgичno čustvo in občutje. Zato je tudi humor, ki je sicer večkrat prisoten, večinoma utišan.

Ostaja še vprašanje, kako je avtorica razporedila tako raznorodno snov v zbirko, da učinkuje zaokroženo. Razporeditev pesmi upošteva tematiko in motive ter sledi časovnemu zaporedju v koledarskem letu, od prihajajoče zime in misli na božič (v uvodni pesmi *Zmaj*) do zadnjih dni v starem letu (v sklepni pesmi *Mišji raj*). Vmes se zvrstijo pesmi, ki rišejo pomlad, poletje, jesen, zimo. Vrsta besedil sicer nima kakšnega posebnega časovnega določila in ne stvarno učinkujočih odslikav realnega sveta. To velja zlasti za pesmi, ki se prevešajo v pravljичnost ali fantazijsko fantastiko, vendar s podrobnostmi iz narave oziroma prikazanega okolja, predvsem pa s splošnim občutjem, ki veje iz njih, zbuja v bralcu ali v otroškem poslušalcu tudi ti verzi predstavo dnevnega oziroma letnega časa.

Čeprav zbirka torej ni enotna ne po formalnih vidikih ne po motivih, učinku-

je kot skladna celota. Vtis zaokroženosti izhaja iz skupnega osnovnega občutja, iz katerega rastejo posamezna besedila. Prav to skupno občutje pa pomaga povezovati značilnosti tradiciolnalne in sodobne, moderne otroške pesmi ter pripomore k polnosti in mnogopovednosti otroške poezije Marice Škorjanec.

Ilustratorka, akademska slikarka Maja Kocmut, je pesmi v zbirki *Škrati v žitu* nadgradila s svojim videnjem, s svojimi občutji. Posameznosti v ilustracijah ne sledijo vedno pesniškim podobam v besedilih, vendar se obe ravni medsebojno dopolnjujeta. Kot temelj obeh se kaže nekakšna zamišljenost, obrnjenost navznoter, zamaknjenost v svet, kakor se odpira umetnikovi intuiciji in hkrati otrokovi naivni neposrednosti.

Z osmimi slikami v tempera tehniki se Maja Kocmut v *Škratih v žitu* prvič predstavlja kot ilustratorka literarnega dela v knjižni izdaji. Doslej so njene posamezne ilustracije izhajale v revijalnem tisku, pred leti pa je slikovno opremila tri poljudne zdravstvene publikacije. Tokrat je izmed pesmi Marice Škorjanec izbrala osem motivno različnih besedil, od takih, ki slikajo stvaren prizor iz narave, do fantazijskih in pravljичnih. Večina slik predstavlja otroka ali skupino otrok. Pri *uganki o sončnici*, ki v besedilu prinaša le samogovor poosebljenega sončničnega cveta, je ilustratorka naslikala cel prizor, v katerem otrok, deklica, zamaknjeno občuduje sončnico. Spoj realnega in fantazijskega prinaša slika bajeslovnih škratov v ilustraciji pesmi *Škrati v žitu* (slika je uporabljena tudi za platnico knjige). Naivna radovednost in nagajivost, značilna za otroka, je ponazorjena z miniaturno izrisanimi karakterističnimi potezami obrazov, vidnimi zlasti v izrazu oči in obliki ust. Podobno povezavo realnega in fantazijskega prinašata dve skupinski sliki otrok, pravljіčno dekorativna poosebitev plešoćih deklic s cvetnimi venćki na glavah pri pesmi *Roćice male Ide*,

ki ponazarjajo ples poosebljenih roć iz besedila, ter v pustne šeme preoblećena skupina otrok pri pesmi *Maškare*, kjer fantazijsko fantastićno deluje vćivetje otrok v privzete vloge. Ilustratorka s ćlovećskimi obrazy poosebi tudi upodobljene Źivali, tako kure v pesmi *Petelinćek* kakor še posebej detajlno pravljіćnega sedmeroglavega zmaja v pesmi *Zmaj*, saj ima sedem razlićnih obrazov. Źivalsko podobo pa ohranjajo srake v pesmi z naslovom *Srake*. Ta ilustracija deluje najbolj dinamićno, razgibano. Ornamentalno pa ućinkujejo straćljivo kaćaste rozge v pesmi *Otrokov strah*.

Pri vseh ilustracijah je opazna avtorićina teŹnja, da prizore kompozicijsko uravnovesi. Naslikani prizori so većinomoma postavljeni v širše okolje. Ozadje je kdaj zaznamovano tudi z zemljepisno prepoznavnimi znaćilnostmi: ozadje pri pesmi *Zmaj* zapira skalnato pogorje, iz katerega štrli na sredini obris Triglava, za petelinćkom s kurami v pesmi *Petelinćek* se razprostira slovenjegorićka pokrajina. Vsaka od osmih ilustracij temelji na drugaćni osnovni barvi in na vsaki sliki se pojavljajo drugaćni barvni sestavi. Barvno so slike umirjene, ubrane, vendar je v vsaki kak element, ki izstopa z izrazitejšim barvnim poudarkom. Slike z vsemi sestavinami prićajo o premišljeni upodobitvi izbranih motivov oziroma prizorov ter prispevajo k vtisu klasićne uravnoteŹenosti in hkrati otroške naivnosti, k ćemur pripomorejo zlasti posamezni detajli.

Zbirka *Škrati v žitu* se nam torej kaće kot knjiga, ki je tako z besedili kakor z ilustracijami dostopna otroku in privlaćna zanj, a lahko še već pove občutljivemu odraslemu bralcu oziroma ogledovalcu ilustracij.

Alenka Glazer